

Qarabağdakı memarlıq incilərimizin tarixi nəyi göstərir?

Şuşa qalası və Yuxarı Gövhərağa məscidi "erməniləşmə" təhlükəsi ilə üz-üzə...

Azərbaycan dünyada ham təbiətina, ham da arazisinin əlverişli coğrafi mövqeyinə görə fərqlənən və diqqət mərkəzində olan ölkələrdəndir. Sadələnən üstünlüklər hələ qədimdən insanın burada məskən salması ilə nəticələnib. Təkrarsız təbii, çoxəsrlik mədəniyyəti, qədim tarixi, müxtəlif sivilizasiyalardan özündə birləşdirən adət-anənələri ölkəmizi ecazkar diyərə çevirir.

Lakin təəssüf ki, bütün bunlar eyni zamanda vətənimizə düşmənlərin də diqqət mərkəzi təməli sabab olub.

Tarix boyu həmişə məkrli siyasət yürüdən, öz niyyətlərini həyata keçirmək üçün hər çür yollardan bəhrələnməyə çalışan üzünəqar qonşular zaman-zaman torpaqlarından pay qoparmğa cəhd göstəriblər və istəklərinə çatmaq üçün heç bir vasitədən - hiylədən, kələkdən, aldatmaqdan, yalandan, şərddən, böhəndən, bir sözlə, mümkün olan və olmayan digər fitnələrdən istifadə etməkdən çəkinməyiblər.

Artıq 30 ildən çoxdur ki, Azərbaycanın dilbər guşəsi Dağlıq Qarabağ bölgəsi və ətraf 7 rayon ermənilərini işğalı altındadır. Onlar bu əraziləri, orada yerləşən tarixi-mədəniyyət abidələrini, məscidləri tamamilə dağıdıblar. Son vaxtlar isə daha məkrli hiylə işlədərək buradakı tarixi-mədəniyyət abidələrini "barpa" məqsədli adı altında erməniləşdirmə siyasəti aparırlar. Azərbaycanın milli-mədəni dəyərlərini, geyimlərini, memarlıq nümunələrini, inanc və ibadət yerlərini, musiqi əsərlərini, musiqi alətlərini, tətbiqi sənət nümunələrini, o cümlədən folklorunu, toponimlərini, eləcə də tarixi əsərlərini, yazılı nümunələrini bircəfəlik, yaxud tədricən yox etmək və ya manimsəməyi hədəf gözləyən Ermənistan, işğal altında saxladığı Azərbaycanın bütün milli-mədəni dəyərlərinin planlı və sistemli şəkildə məhvini həyata keçirir.

Yuxarı Gövhərağa məscidi Azərbaycan xalqının milli-mədəni və tarixi sənətində

İşğal altındakı Şuşa şəhərində yerləşən Yuxarı Gövhərağa məscidində aparılan təmir işləri də bu qəbildən növbəti təxribətdir. Şuşa şəhərinin mərkəzi hesab olunan Bazar meydanında yerləşən Yuxarı Gövhərağa

məscidi şəhərin ermənilər tərəfindən işğalından (8 may 1992-ci il) sonra erməni əsgərlərinin ağır artilleriya silahlarından açdığı atəş nəticəsində dağıntıya məruz qalıb.

İslam dini abidələrinə hörmətsizlik edən ermənilər Yuxarı Gövhərağa məscidində məxsus xalça, mebel və digər əvəzlilərlə qarət edərək şəxsi mənzillərə daşıyıblar. Şuşa şəhərində etnik təmizləməyə məruz qoyduqları azərbaycanlıların burada yaşadığı-larını inkar edən ermənilər həmin məscidi Nadir şahın dövründə tikilmiş fars məscidi kimi təbliğ edərək İrənin nüfuzunu qazanmağa çalışırlar. Halbuki Nadir şah məscidinin tikintisindən uzun illər əvvəl, 1747-ci ildə vəfat edib.

İndiki Yuxarı Gövhərağa məscidinin yerində hələ Panah xanın dövründə qarqu (qarğı) və qamışdan bir məscid tikilib. Panah xanın tikirdiyi qarqu məscid 1768-ci ildə İbrahim xan tərəfindən daşla əvəzləndi və memarlıq quruluşu o qədər də qənaətcək deyildi. Yuxarı Gövhərağa məscidi Qarabağ xanı İbrahim xanın qızı Gövhər Ağanın (Gövhərisə bəyimi) vəsəti hesabına 1883-1884-cü illərdə memar Kərbəlayi Səfiخان Qarabağlı tərəfindən inşa olundu.

Bu dini məscidin abidəsi Şuşanın Cümə məscidi saviyyəsində ibadət ocağı idi. Məscidin kvadrat formalı ibadət salomonu simal tərəfdən üçtağı evyan birləşdirilməklə Cümə məscidinə düzbucaqlı forması verilib. Əsas fasadın kompozisiyasını tərəfdərdən iki minarə

və yüksələn darın evyan təşkil edir. Məscid daşdan, minarələr kərpicdən arsayə gətirilib. Minarələrin silindrik gövdəsi üfəqi kəmərlərə bölünüb və hər biri də rangarəng kərpic düzümü ilə bəzədilib.

Ermənilər tərəfindən aparılan təmirəndən qabaq məscidin içərişi 3-4 metr dərinlikdə qazılaraq arxeoloji tədqiqat işləri aparılıb və tapıntılar barədə məlumat verilməyib. Təmir zamanı məscidin üzərindən çox sayda divar yazıları silinib. Məscidin interyeri və xarici görünüşü ciddi dəyişikliyə məruz qalıb. Məscid ətrafındakı qəbirlər sökülərək oradakı sümüklər nəməlum istiqamətə daşınıb və qəbir daşlarının bir çoxu yeniləri ilə əvəzlənib. Yuxarı Gövhərağa məscidi Azərbaycan xalqının milli-mədəni və tarixi sənətində.

Məscid Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən ölkə əhəmiyyətli tarix-mədəniyyət abidəsi kimi qeydiyyatına alınıb.

ŞUŞA QALASI ARRAN MƏMƏRLİK MƏKTƏBİ ÜSLUBUNDA İNŞA EDİLİB. TİKİNTİSİNDƏ ƏSASƏN YERLİ DAŞLARDAN VƏ ƏHƏNG-YUMURTA SARISI QARIŞIĞINDAN İSTİFADƏ EDİLİB...

Şuşa qalası Azərbaycan memarlığının ən gözəl incilərindən biridir

Ermənilərin "barpa" adı ilə tarixini, memarlığını dəyişmək istədiyini növbəti abidələrimizdən biri də Şuşa qalasidir. Qarabağ təbiiatı bütün gözəlliklərini özündə əks etdirən ecazkar bir diyardır və buranın ən səfalı guşəsi Şuşa şəhəridir. Hər daş, hər qarış təbii qanğı xalqımızın həyatında baş vermiş bir çox tarixi hadisələrin şahidi olan bu şəhər görnərləri valeh edir. Hər məhəmtəşəm qala divarları ilə əhatələnib. Ona görə də təkcə cənnatməhəvən deyil, həm də hərbi strateji əhəmiyyət kəsb edən bir alınmazlıq, basılmazlıq qalası oldu. Şuşa dağdan açılan pəncərə, aydınlıq, işıqlıq paylayən ucalığıdır. Düşmənlərə, yadellilərə çox dağıdı. Uşaq Xan Şuşinskiyin yazdığı və oxuduğu:

*Şuşanın dağları bəstə dumanlı,
Dardından ölməyə çoxdur gümanlı...*

sözləri bu şəhərin gözəlliyini əks etdirir. Dariz saviyyəsindən 1300-1600 metr yüksəklikdə yerləşən Şuşa şəhərinin cənubunda Qafqazın ən qədim yaşayış məskənlərindən biri yerləşir. XX əsrin 70-ci illərində Şuşa mağəra düşərgəsində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı burada paleolit dövrünə aid daş alətlər aşkarlanıb. Həmin ərazilər tarixi Azərbaycan torpaqlarının – Mədiya dövlətinin, Qafqaz Albaniyasının, Qarabağ xanlığının ayrılmaz hissəsidir.

Şuşa Qarabağ xanlığının hərbi-strateji əhəmiyyətli və iqtisadi, siyasi, mədəni mərkəzi kimi yaranıb, inkişaf edib. Eramızın II əsrində yaşamış qədim Roma tarixçisi Gaius Cornelius Tacitus (Tasit) Qafqaz arazısında dondar türk tayfasına məxsus Sosu (latın dilində «s» sasi yoxdur) şəhərinin olması haqqında məlumat verib. Xalq əfsanəsinə görə, bu yerə tarixən bəhsə bəllir kimi saf və şəfalı olduğu üçün onu

"Şuşa" (şuşə – glass) adlandırılıb. Şuşa qalasının əsasının nə zaman qoyulması haqqında daqiq məlumat yoxdur. Mənbələr sadəcə bu qalının moqolların

Azərbaycana ikinci yürüşü zamanı dağıdılması haqqında məlumat verir.

Ərazi strateji baxımdan xeyli əlverişlidir. Belə ki, Şəki qalası kimi, Şuşa qalası da yüksək dağlıq ərazidə yerləşir. Qarabağ xanı Panəhəli xanəray qalası və Şəhbulaq qalasının əlverişsiz coğrafi mövqeyini nəzərə alaraq, 1753-cü ildə Şuşa qalasının bərpası haqqında qərar verir və Qarabağ xanlığının mərkəzi burası köçürülür. Qala bərpədən sonra uzun müddət mənbələrdə Panəhəbad adlandırılıb.

Şuşa qalası Azərbaycan memarlığının ən gözəl incilərindən biridir. Qala Arran memarlıq məktəbi üslubunda inşa edilib. Tikintisində əsasən yerli daşlardan və əhəng-yumurta sarısı qarışıqından istifadə edilib. Qalının üç qapısı var. Onlardan Gəncə qapısı öz yüksək memarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilir. Qala dairəvi müahidəvə burlarına malikdir. Yaxınlığındakı qalayı sarı aləmlə əlaqələndirən yüksək memarlıq keyfiyyəti körpü də salınıb ki, Qala körpüsü kimi tanınır.

...

Tarix-mədəniyyət abidələrimizin erməniləşdirilməsi ilə bağlı Azərbaycanın Xarici İşlər Nazirliyi və Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ bölgəsinin azərbaycanlı icması tərəfindən dəfələrlə bəyanat yayılıb. Sözügedən sənədlər vasitəsilə dünya ictimaiyyətinin diqqəti bu məsələyə cəlb edilib. Bildirilib ki, Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərində minlərlə mədəni, tarixi, dini abidəməzi erməni tacavüzünün qurbanı olub. Bu abidələrin bir qismi tamamilə yer üzündən silinib. Qalan abidələr isə yarırsız vəziyyətə salınıb.

Ermənistanın bu abidələri "barpa" etmək planlarını arxasında duran çirkən məqsədlər isə təkə bizi deyil, həm də beynəlxalq təşkilatları düşündürməlidir. Çünki bu tendensiyanın yayılması dünyəvi mədəni-tarixi mirası üçün təhlükədir. ◆

Fəxrriyyə Abdullayeva